

บทวิจารณ์หนังสือ :

การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน

วิจารณ์โดย พอฟันท์ อูยานนท์¹

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2553. 259 หน้า

หนังสือเรื่อง “การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน” ของ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นงานค้นคว้าวิจัยที่ลุ่มลึก มีความหมายและเป็นงานสำคัญที่ได้บุกเบิกเรื่อง แนวคิดชุมชนทั้งในมิติพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งพัฒนาการของแนวคิดชุมชนท่ามกลางการพัฒนาประเทศสู่สมัยใหม่ ซึ่งมีเพียงแต่ครอบคลุมแนวคิดชุมชนของไทย แต่ทว่ายังครอบคลุมแนวคิดชุมชนซึ่งเป็นข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม คือ รัสเซีย เยอรมนี ลาตินอเมริกา อินเดีย และจีน หนังสือเล่มนี้จึงเป็นการศึกษาเชิงทฤษฎีและประวัติศาสตร์เปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจแนวคิดชุมชนได้ชัดเจนขึ้น

หนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น 3 บท คือ บทที่ 1 การเป็นสมัยใหม่ บทที่ 2 แนวคิดชุมชน : ข้อเสนอการเป็นสมัยใหม่ต่างรูปแบบ และบทที่ 3 การเป็นสมัยใหม่ของไทยกับแนวคิดชุมชน

ผู้เขียนได้ตั้งคำถามที่ท้าทายและมีคุณูปการเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาสังคมไทย โดยเฉพาะการแสวงหารูปแบบของสังคมไทยที่พึงปรารถนา คำถามหลักที่รูปแบบของสังคมไทยที่พึงปรารถนา คำถามหลักที่สำคัญคือ แนวทางการพัฒนาประเทศสู่สังคมไทย ความทันสมัยของสังคมไทยควรเป็นรูปแบบใด? นอกจากนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาและนำเสนอเรื่อง การเป็นสมัยใหม่ (Modernity) กับแนวคิดชุมชนจากแง่มุมต่างๆ ที่สำคัญคือ ความหมายและทฤษฎีสมัยใหม่ในบริบทของสังคมตะวันตก ลักษณะและปัญหา

ของสังคมสมัยใหม่ ตลอดจนการตั้งปัญหาการเป็นสมัยใหม่ของนักคิดต่างๆ และได้ศึกษาทฤษฎีเปรียบเทียบแนวคิดชุมชนในฐานะข้อเสนอการเป็นสมัยใหม่ของประเทศต่างๆ รวมทั้งการเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดของชุมชน

ในบทที่ 1 ผู้เขียนเริ่มต้นการนำเสนอผลงานที่สำคัญของนักคิดจากสำนักปรัชญาเกียวโต (The Kyoto School) (รวมทั้งสำนักอื่นๆ ของญี่ปุ่น) เกี่ยวกับการตั้งปัญหาการเป็นสมัยใหม่ (Modernity) โดยสำนักเกียวโตนี้ “เสนอความคิดว่าต้องการการก้าวข้ามการทันสมัย ซึ่งหมายถึง

¹ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

การทันสมัยแบบตะวันตกซึ่งโลกตะวันตกเป็นผู้นำ ต้องการโลกอนาคตที่เป็นหนึ่งเดียวที่ไม่ใช่แบบตะวันตกเท่านั้นคือมีความเป็นสากลอีกด้านหนึ่ง เสนอว่า ญี่ปุ่นเป็นชาติพิเศษที่เป็นโมเดลของโลกได้ มีศักยภาพเป็นผู้นำโลกได้ เพราะรวมตะวันตกกับตะวันออก เพราะรวมศาสนาและวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมชุมชนเข้ากับสังคม รวมจิตวิญญาณเข้ากับวัตถุ” (หน้า 4)

ด้วยลักษณะพิเศษทั้งพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคมของแต่ละประเทศนั้น นักคิดหลายท่านเห็นว่า แนวคิดที่ว่าด้วยเส้นทางสู่ความทันสมัยมีหลายเส้นทางนั่นเอง ซึ่งแน่นอนมิใช่มีเส้นทางเดียวคือ เส้นทางความทันสมัยตามแบบตะวันตก ผู้เขียนเห็นว่า ข้อถกเถียงเกี่ยวกับมโนภาพของการเป็นสมัยใหม่ของนักคิดญี่ปุ่นเป็นปัญหาที่ไทยจะต้องขบคิดถึงปัญหาและทฤษฎีของต่างรูปแบบ การเป็นสมัยใหม่ ในต่างสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งพิจารณาปัญหาการเป็นสมัยใหม่ของไทย และแนวคิดชุมชนกับการเป็นสมัยใหม่ของไทย ซึ่งเป็นที่มาของสาระของหนังสือเล่มนี้ (หน้า 7)

นอกจากจะกล่าวถึงการตั้งปัญหากับการเป็นสมัยใหม่ของนักคิดญี่ปุ่นแล้ว ผู้เขียนยังได้นำเสนอเรื่อง ความหมายและทฤษฎีการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก รวมทั้งลักษณะและปัญหาของสังคมสมัยใหม่ในทฤษฎีของคาร์ล มาร์ก (Karl Marx, 1818 - 1883) แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber, 1864-1920) และ เฟรดริช นิทเช่ (Friedrich Nietzsche, 1844-1900) ซึ่งการนำเสนอของผู้เขียนมีความกระชับได้ใจความ และ

ง่ายต่อการทำความเข้าใจโดยครอบคลุมประเด็นหลักๆของความทันสมัยตามแนวทางของโลกตะวันตกได้อย่างครบถ้วน ทั้งสาระ พัฒนาการ และความต่อเนื่อง

ในบทที่ 2 เป็นงานนำเสนอแนวคิดชุมชนของประเทศต่างๆ อันประกอบไปด้วยรัสเซีย เยอรมนี ลาตินอเมริกา อินเดีย และจีน โดยผู้เขียนจะเลือกเฉพาะแนวคิดชุมชนที่โยงกับการดำรงอยู่และความสำคัญของระบบชุมชนในประวัติศาสตร์ประเทศเหล่านั้น เพื่อเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับแนวคิดชุมชนของไทย (หน้า 47)

ในรัสเซียแนวคิดชุมชนมีอยู่ 3 แนวคิด คือ แนวคิดสลาฟโวล์ไฟล์ (Slavophile) แนวคิดนารอดนิก (Narodnik) และนารอดนิกใหม่ (Neo-Narodnik) แนวคิดทั้งสามมีความเห็นค่อนข้างจะสอดคล้องกันว่า หมู่บ้านในรัสเซียมีลักษณะพิเศษ คือมีชุมชนที่เข้มแข็ง ดังนั้นข้อสรุปที่สำคัญคือ เส้นทางพัฒนาารัสเซียแตกต่างจากประเทศอื่นๆ ในยุโรปตะวันตก คือ ไม่พัฒนาโดยผ่านระบบทุนนิยม ควรสร้างประเทศ โดยผ่านสถาบันชุมชนซึ่งเป็นรากฐานพื้นบ้านและพื้นเมืองของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของรัสเซียเอง

นักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญในกลุ่มนารอดนิกใหม่ คือ เอ วิ ชายานอฟ (A.V. Chayanov, 1888 -1937) ได้อธิบายว่าฟาร์มชาวนาสามารถดำรงอยู่มีเสถียรภาพยาวนานไม่ว่าสภาวะการณ์ข้างนอกจะเป็นอย่างไร การผลิตของครอบครัวชาวนาจะผลิตเพื่อสนองตอบเพื่อความอยู่รอด และความพึงพอใจของตนเองเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันให้มีผลผลิตการบริโภคโดยยอมที่ทำงาน

หนักขึ้น ขูดรีดตัวเอง (self-exploitation) ซึ่งต่างจากการผลิตในระบบทุนนิยม เพราะเมื่ออัตรากำไรต่ำธุรกิจจะหยุดผลิตนั่นเอง (หน้า 58)

แนวคิดชุมชนในเยอรมนี คือ อุดมการณ์ Volk ผู้เขียนได้สรุปว่า “อุดมการณ์ Volk วิพากษ์วิจารณ์การเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก ยกย่องอารมณ์และความรู้สึกเหนือกว่าเหตุผล จิตใจเหนือวัตถุ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนและชนชาติมาก่อนความเป็นสากล วิพากษ์ระบบทุนนิยมจากฐานคิดด้านวัฒนธรรม เสนอระบบชุมชน-ชาตินิยมแทนที่ (หน้า 63)

ผู้เขียนสรุปว่าแนวคิดชุมชนในเยอรมนีให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชน Volk ของชาวบ้านสามัญที่ผูกพันทางภาษาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะการถักทอกันเป็นหน่วยชุมชนชาติ ซึ่งถือเป็น Volk ขนาดใหญ่ Volk มีลักษณะเป็นอินทรีย์และเป็นเสมือนครอบครัวเดียวกัน ผูกพันกันด้วยความรู้สึกและมีจิตวิญญาณเป็นหนึ่งเดียวกัน แนวคิดนี้เป็นมโนภาพของชนเผ่าเยอรมันเอง สืบทอดมาแต่โบราณต่างจากสังคมนิยมแบบตะวันตก อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งหลังช่วงการเป็นสมัยใหม่เป็นระบบเหตุผลนิยม ปัจเจกชนนิยม และทุนนิยม แนวคิดชุมชนในเยอรมนีวิพากษ์การเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก เห็นว่าสังคมนิยมตะวันตกสมัยใหม่มีลักษณะเป็นกลไก (mechanical) ผูกพันกันด้วยเหตุผลและผลประโยชน์ แนวคิดชุมชนในเยอรมนีต้องการเดินทางเข้าสู่การเป็นสมัยใหม่โดยรักษาความเป็นชุมชนเอาไว้” (หน้า 68)

แนวคิดชุมชนในลาตินอเมริกามีกำเนิดภายใต้บริบทของการตกเป็นอาณานิคมและการ

ก้าวให้พ้นการเป็นอาณานิคม แม้ภายหลังประเทศลาตินอเมริกาจะได้รับเอกราช แต่ผู้เป็นเจ้าของไรชนชาติใหญ่ยังคงเป็นนายทุนต่างชาติ และความเป็นอยู่ของชาวพื้นเมืองคือชาวอินเดียนก็ยังไม่ดีขึ้น ลักษณะการเมืองยังคงเป็นแบบเผด็จการของชนชั้นอนุรักษ์นิยมและทหาร ภายใต้ภาวะการถ่วงดุล แนวคิดชุมชนถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อให้เห็นความสำคัญของชาวพื้นเมืองที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองและดำรงอยู่เป็นเวลานานเพื่อต่อสู้กับปัญหาของระบบฟิวทัลและการครอบงำของทุนนิยมและประเทศตะวันตก ในบรรดานักคิดที่สำคัญของแนวคิดชุมชนในลาตินอเมริกา คือ โอะเซ คาลอส มาเรียเตกี (Jose Carlos Mariategui 1894-1930) ชาวเปรู ผู้ที่ได้ประสานแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอินเดียนเข้ากับความคิดมาร์กซิสต์ และเสนอเป็นแนวทางของพรรคสังคมนิยมแห่งเปรู แนวคิดของมาเรียเตกีให้ความสำคัญกับพลังเจตจำนงของมวลชนและพรรค โดยเขาเชื่อว่าพลังของชนชั้นกรรมาชีพชาวนา พรรคผสมผสานกับปัญญชนบทกับพลังแห่งวัฒนธรรมของชาวอินเดียนแบบชาวนา ย่อมสามารถเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมของเปรูได้ มาเรียเตกีได้อ้างหนังสือ Nuestra Comunidad Indigena (Our Indigenous Community) หรือแปลเป็นภาษาไทยว่า “ชุมชนพื้นเมืองของเรา” ของ ฮิลเดอ เบนโด คลาสโต เปโซ ซึ่งค้นพบว่า “แม้ว่าระบบเสรีนิยมแบบทางการจะรับใช้ผลประโยชน์ของระบบฟิวทัล “ชุมชน” ของชาวอินเดียนก็ยังคงมีชีวิตชีวาอยู่ ยังคงแสดงศักยภาพที่จะพัฒนา แม้ถูกยึดเอาที่ดินไป ชุมชนก็รักษาสาระแห่งการร่วมมือกัน (cooperation) และการเข้าร่วมสมาคมช่วยเหลือ

กัน (association) ไว้ในรูปแบบอื่น แม้รัฐจะออกกฎหมายแบบปัจเจกชนนิยม ทศนคติแบบปัจเจกชนนิยมไม่สามารถเฟื่องฟูหรือแม้แต่จะดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพจนกระทั่งมีการแข่งขันเสรี ชาวอินเดียที่ปราศจากชุมชนและต้องอยู่แต่ลำพังคนเดียวจะรู้สึกว่าเป็นอิสระเลย ชาวอินเดียจะยังช่วยกันขุดคุ้ยขุดคุ้ยและสร้างบ้าน และจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มไปรับจ้างเจ้าที่ดิน แทนที่จะไปรับจ้างที่ละคน นอกจากนั้น คาสโตร โปโซยังระบุว่า “ชุมชน” เป็นระบบแห่งการผลิตที่ทำให้ชาวอินเดียยังมีไฟแห่งแรงจูงใจทางศีลธรรม (moral incentive) อยู่ กระตุ้นให้ชาวอินเดียทำงานให้ดีที่สุด” (หน้า 77) ดังนั้น ข้อเสนอของมาเรียเตก็เห็นว่า ชาวอินเดียจะต้องมีบทบาทสำคัญในกระบวนการปฏิวัติล้มล้างระบบฟิวดัล ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความสำคัญกับศักยภาพของชุมชนและพลังของชุมชนนั่นเอง

แนวคิดชุมชนในอินเดียที่สำคัญที่สำคัญที่สุด คือ แนวคิดของมหาตมะ คานธี (Mohandas Kara m chard Gandhi, 1849-1946) ซึ่งใกล้ชิดกับศาสนาฮินดูและขบวนการชาตินิยมต่อต้านระบบอาณานิคมของอังกฤษ หัวใจหลักแนวคิดของคานธีคือ เน้นหลักการพึ่งตนเองทั้งระดับหมู่บ้าน และระดับประเทศเรียกว่า หลักสวเทชี (Swadeshi) ซึ่งการยึดหลักสวเทชีเป็นการปฏิเสธไปสู่การสร้างระบบเศรษฐกิจที่กระจายอำนาจและพอเพียงในตัวเอง (self-sufficient economy) คานธีเห็นว่า “กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องคำนึงถึงการปฏิบัติตามหลักสัจยาเคราะห์และหลักอหิงสา” การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้อง

มุ่งเน้นเพื่อจุดหมายชีวิต คือ ยกระดับจิตใจให้เข้าใกล้พระเจ้า บรรลุความจริง เศรษฐกิจต้องถูกกำกับด้วยจริยธรรม เศรษฐศาสตร์ต้องเป็นเรื่องเดียวกับศาสนาหรือเรื่องจิตวิญญาณ (spirituality)” (หน้า 84) เพื่อให้มีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้จริง คานธีเสนอว่า ต้องมีการปกครองตนเองในระดับหมู่บ้าน เพราะคานธีเชื่อและเห็นความสำคัญในศักยภาพของชาวบ้านธรรมดา ซึ่งแนวคิดของเขาถูกจัดว่าเป็น แนวคิดอนาธิปัตย์นิยม (anarchism) คือสังคมปราศจากรัฐ คานธีได้เสนอลักษณะของหมู่บ้านสวราช เพื่อการพึ่งตนเองทั้งระดับหมู่บ้านและระดับประเทศ

แนวคิดชุมชนในจีนที่สำคัญคือ แนวคิดชุมชนในลัทธิเต๋า ความสำคัญของสมาคมลับของชาวบ้านและขบวนการชาวนาในช่วงศักราช ความสำคัญของชนชั้นชาวนาในแนวคิดของหลี่ต้าเจา (Li Ta-chao : 1888 - 1927) และเหมาเจ๋อตุง (Mao Tse - tung : 1893 -1976) แนวคิดของ เจมส์ ซี เย็น (Jame s C. Yen 1893 -1990) แนวคิดชุมชนข้างต้นได้เน้นบทบาทของชาวนาและองค์กรของชาวนา คือ ชุมชนหมู่บ้าน เป็นพลังเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งเศรษฐกิจและการเมืองของจีน จุดเน้นของแนวคิดของหลี่ต้าเจาและเหมาเจ๋อตุงให้ความสำคัญกับชาวนา การต่อสู้ทางการเมืองส่วนเย็นนั้นให้ความสำคัญกับการศึกษา รวมทั้งการพัฒนาชนบทให้เข้มแข็ง โดยผ่านกระบวนการบูรณะชนบท ซึ่งเริ่มในจีนสมัยสาธารณรัฐ และเผยแพร่ไปทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วย

ในบทที่ 3 ผู้เขียนได้กล่าวถึงพัฒนาการของการเป็นสมัยใหม่ของไทย โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ (1) แนวคิดการเป็นสมัยใหม่ก่อนการเปลี่ยนแปลง

การปกครอง 2475 (2) การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กับแนวคิดการเป็นสมัยใหม่ และ (3) แนวคิดและปัญหาการเป็นสมัยใหม่หลังรัฐประหาร 2490

ผู้เขียนเห็นว่า ชนชั้นนำไทยส่วนใหญ่มีแนวคิดเปิดรับการเป็นทันสมัยใหม่ เทคโนโลยีและความเจริญทางเศรษฐกิจ นับแต่ปลายรัชกาลที่ 3 แต่ก่อนปี 2475 ชนชั้นนำไม่ได้สนใจการเพิ่มผลิตภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ การคิดค้นทางวิทยาศาสตร์ และการพัฒนาอุตสาหกรรม ในขณะที่ตัวนักรักษาและฝึกความเข้มแข็งของรัฐและวัฒนธรรมแบบจารีต

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เพราะคณะราษฎรต้องการให้ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสมัยใหม่ของไทยเอง ปฏิเสธระบบศักดินา ผู้นำคนสำคัญของคณะราษฎรคือ นายปรีดี พนมยงค์ เห็นความสำคัญของชุมชนท้องถิ่นของราษฎร ได้เสนอให้มีการกระจายอำนาจการปกครองและการจัดการเศรษฐกิจไปอยู่ที่ราษฎร โดยการบริหารจัดการในรูปของ “สหกรณ์” นอกจากนี้คณะราษฎรให้เสนอแนวคิดชาตินิยมที่เน้นประชาชนชาตินิยม คือ ชาตที่เกิดจากการถักทอขึ้นมาจากข้างล่างจากประชาชน รวมทั้งฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านและชาติ เพื่อเป็นวัฒนธรรมของประชาชนอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ช่วงระยะเวลาที่คณะราษฎรมีอำนาจนั้นสั้นมากเพียง 9 ปี (พ.ศ. 2475 - 2484) ทำให้อุดมการณ์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกิจกรรมพื้นฐานทางการศึกษา (รวมทั้งพลังอนุรักษ์นิยมจารีตมีพลังมากในการต่อต้าน) มีผลให้คณะราษฎร ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

รัฐประหาร 2490 ได้หันเหแนวทางของไทยกลับไปสู่แนวคิดแบบทันสมัยก่อนปี 2475 คือ ได้รับความเจริญทางวัตถุจากตะวันตก แต่รักษาไว้ซึ่งรัฐและวัฒนธรรมจารีตของระบบศักดินาไทย โดยเฉพาะในช่วงสมัยสฤษดิ์ - ถนอม - ประภาส ได้หันเหแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเข้มข้นตามแนวทางทุนนิยม รวมทั้งความพยายามพัฒนาระบบบจารีตตามแนวคิดเดิมของชนชั้นนำไทยในอดีตนั่นเอง

ผู้เขียนได้แบ่งแนวคิดของชุมชนของไทยออกเป็น 4 ระยะ คือ (1) แนวคิดชุมชนแบบลัทธิพระศรีอริยในสมัยศักดินา (โบราณ - พ.ศ. 2475) (2) แนวคิดชุมชนในลัทธิชาตินิยมในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2490) (3) การก่อรูปแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (ทศวรรษ 2520 - พ.ศ. 2540) (4) แนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดทางเลือกคู่ขนานของการทำให้ทันสมัย (modernization) แบบจารีต (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน)

ผู้เขียนได้เชื่อมโยงพัฒนาการของแนวคิดชุมชนท่ามกลางการเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยในยุคต่างๆ ซึ่งพัฒนาการของแนวคิดชุมชนนั้นก็เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ความเชื่อ และผู้นำความคิดในยุคต่างๆ โดยจุดเน้นของแนวคิดชุมชนของไทยโดยนักคิดต่างๆ (นับแต่ทศวรรษ 2520) คือ ให้ความสำคัญของพลังและศักยภาพของชุมชนของชาวบ้านในมิติเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เช่น ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือกัน รวมทั้งมีระบบเศรษฐกิจเป็นของตนเอง คือพยายามพึ่งตนเองให้มากที่สุด ไม่พึ่ง

ระบบทุน มีข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนที่สำคัญ อาทิ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ศาสตราจารย์ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ศาสตราจารย์ ดร.อนันท์ กาญจนพันธุ์ ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ รองศาสตราจารย์ ดร. เสรี พงศ์พิศ คุณ วิทยา ว่องกุล ฯลฯ และองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ อนุญาตการของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนคือ ก่อให้เกิดการตื่นตัวในการศึกษาแนวคิดชุมชนและชาวนาในมิติประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในแนวทาง รวมทั้งเสนอการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น อำนาจและสิทธิชุมชน ประชาสังคม การบริหารและจัดการทรัพยากร การจัดสรรทรัพยากรระดับครัวเรือนและชุมชน กฎหมาย เป็นต้น

จุดเด่นของเรื่องการเป็นสมัยใหม่ของไทยกับแนวคิดชุมชน คือการเสนอวัฒนธรรมชุมชนเป็นทางเลือกสู่เส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทยในปัจจุบันและอนาคต ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ เห็นว่าสังคมไทยมีความเป็นชุมชนเข้มข้น เพราะความเป็นชุมชนดำรงอยู่ในวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีการผลิตทางเศรษฐกิจที่เป็นผู้ผลิตรายย่อยมานั้นนาน สถาบันพื้นฐานที่สำคัญของสังคมไทย คือ สถาบันครอบครัวและชุมชนหมู่บ้าน แม้ว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทยโดยรวมได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทุนนิยม แต่พัฒนาการดังกล่าวมิได้ทำให้ชุมชนถูกทำลายลงไป ด้วยลักษณะพิเศษภายในของสังคมไทย คือ สถาบันครอบครัวชุมชนของไทยมีน้ำใจไม่ตรีต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีแรงเกาะเกี่ยว

กันภายในสูง ลักษณะดังกล่าว ประกอบกับการไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมเมืองขึ้น มีผลให้ระบบทุนนิยมได้ขยายตัวอย่างเชื่องช้าในชนบทความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างสมาชิกครัวเรือนและชุมชนมีน้อย นอกจากนี้ปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชน คือ ศาสนาพุทธ เพราะเป็นส่วนที่ส่งเสริมวัฒนธรรม น้ำใจ การมีความรักและการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทศนะของท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เห็นว่าเส้นทางประเทศไทยสู่การเป็นสมัยใหม่แนววัฒนธรรมชุมชนนั้น ควรต้องทบทวนแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจและประเทศแนวทันสมัยแบบตะวันตก (modernization) ที่มองว่า ชาวบ้านเป็นผู้ล้าหลังและการทำให้ทันสมัยคือ ชาวบ้านถูกทำให้กลายเป็นผู้ใช้แรงงานในกระบวนการผลิตในระบบทุนนิยม ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้สรุปเส้นทางวัฒนธรรมชุมชนตลอดจนอนาคตที่พึงปรารถนาของสังคมไทย หากเราเลือกเดินเส้นทางนี้ไว้อย่างน่าสนใจคือ เส้นทางประเทศไทยสู่การเป็นสมัยใหม่แนววัฒนธรรมชุมชนหมายความว่าชาวบ้านสามัญสมาชิกหรือองค์ประกอบของชุมชนจะต้องถือว่าเป็นผู้มีเกียรติและศักดิ์ศรี เป็นที่สถิตของวัฒนธรรมไทย พวกเขา (หรือพวกเรา) จึงสามารถรวมกันเองโดยสมัครใจ เป็นครอบครัว เป็นชุมชน เป็นเครือข่าย และเป็นประเทศชาติได้ ไม่ใช่หวังพึ่งผู้นำหรือรัฐเป็นผู้กระทำให้จึงต้องมีกรอบทบทวนแนวคิดพื้นฐานในสังคมไทย ก่อนปี พ.ศ. 2475 ชาวบ้านถูกถือว่าเป็นไพร่ และหลัง พ.ศ. 2490 การเข้ามาของแนวคิด Modernization ที่มองว่าชาวบ้านเป็นผู้ล้าหลังเป็นเพียงทรัพยากรแรงงานในระบบทุนนิยม เส้นทางวัฒนธรรมชุมชนนั้น

จะต้องเปลี่ยนแนวคิดเก่าเหล่านี้ หลักพื้นฐานศักดิ์ศรี และคุณค่าของชาวบ้านสามัญ สังเคราะห์และยกระดับวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นเป็นแกนกลางวัฒนธรรมแห่งชาติ เช่น ความมีน้ำใจ ความเป็นชุมชน ความเข้มแข็งของเครือญาติ ความประณีต สุจริต สัจจกตธรรม ความอยู่เย็นเป็นสุข รวมทั้งให้ความสำคัญแก่การศึกษาที่ชาวบ้านจะพื้นประวัติศาสตร์ จิตสำนึกและคุณค่าของเขา (เรา) และรับส่วนที่ก้าวหน้าจากโลกภายนอกมาต่อยอดวัฒนธรรมอย่างเลือกสรร ควรเป็นเส้นทางบนการรักษาไว้ พื้นฟู และพัฒนาต่อยอดชุมชนพื้นที่ ชุมชนในมิติต่างๆ และเครือข่าย และสร้างให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนระดับภาคและประเทศชาติ หากเส้นทางนี้ประสบผลสำเร็จ สังคมไทยอนาคตจะเป็นกรณีของสังคมสมัยใหม่ที่มีความเป็นชุมชนเข้มแข็งในองค์กรสังคมและวัฒนธรรมของประเทศชาติทุกระดับ ชาวไทยมีความอบอุ่นทางจิตใจและมีเสรีภาพพร้อมไปกับมีความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ ทิศทางการพัฒนาประเทศชาติที่จะเป็นจริงและตรงกับความปรารถนาของผู้คน คือการพัฒนาที่ระบบที่ใหญ่ที่สุดในแง่ผู้คนนี้ คือระบบชุมชน จึงจะเป็นการกระทำของตัวเอง ฟังตนเอง มีศักดิ์ศรี ไม่ปฏิเสธตัวเอง และจึงจะสามารถนำพาและระดมพลังของคนส่วนใหญ่ได้ ในทางเศรษฐกิจสนับสนุนระบบเศรษฐกิจชุมชนและเครือข่ายชุมชนให้มากที่สุด หน่วยชุมชนมีขนาดเล็กที่สุดเท่าที่จะทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากจะมีชุมชนขนาดใหญ่เพื่อทำกิจกรรมบางประการ ชุมชนใหญ่นั้นควรเกิดจากเครือข่าย จากการถักทอขึ้นมาเองจากชุมชนเล็ก ในภาคชนบท

รักษาและพัฒนาระบบชุมชนเกษตรกรรายย่อย ไม่ปล่อยให้เกิดระบบเกษตรกรรมที่เกษตรกรสูญเสียที่ดิน สถาบันครอบครัวและชุมชนหมู่บ้านแตกสลาย ในภาคเมืองส่งเสริมสหกรณ์ผู้ผลิต หัตถกรรม เศรษฐกิจหัตถกรรมฝีมือและบริการ ณ ระดับประเทศ สถาปนาวัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลางของวัฒนธรรมแห่งชาติ ร้อยรัดระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุน (หน้า 165 -179)

ข้าพเจ้าหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นหนังสือที่มีผู้อ่านอย่างกว้างขวางในทุกๆ ระดับ โดยเฉพาะตั้งแต่ระดับโรงเรียน มหาวิทยาลัย และผู้บริหารทั้งภาครัฐและเอกชน นักเคลื่อนไหว นักการเมือง และผู้มีส่วนในการกำหนดนโยบายสาธารณะต่างๆ ทั้งนี้เพื่อร่วมกันผลักดันแนวทางการพัฒนาประเทศไทยสู่การเป็นสมัยใหม่ตามแนววัฒนธรรมชุมชน ตามที่ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ปรารถนาไว้ ✍